

Slutrapport för projektet "Framtidsutsikter för svenskt lantbruk: tillväxt och konkurrenskraft"

Sone Ekman, Livsmedelsekonomiska institutet

Bakgrund

Bakgrunden till projektet är den ökande internationaliseringen av den svenska jordbrukssektorn. Denna ökade öppenhet mot omvärlden har flera orsaker. I och med EU-medlemskapet 1995 försvann gränsskydd och andra handelshinder mot övriga EU-länder, vilket öppnat upp för såväl ökad import som ökad export. Genom 2003-års reform av EU:s jordbrukspolitik förändrades förutsättningarna ytterligare genom att merparten av jordbruksstöden frikopplades från produktionen. Denna frikoppling innebär att jordbruksproduktionen inom unionen blir mindre stödberoende och mer marknadsinriktad. Handeln gentemot länder utanför unionen är inte fri, men tidigare och pågående förhandlingar inom WTO om de villkor som skall gälla för den internationella handeln leder successivt till en allt friare internationell handel med jordbruksprodukter.

Den ökade öppenheten mot omvärlden har lett till att såväl import som export av jordbruksprodukter ungefär fördubblats. Importen till Sverige är dock nästan dubbelt så stor som exporten. Trots den ökade handeln syns inga tydliga trendmässiga förändringar av produktionsvolymerna för spannmål, mjölk, griskött och nötkött, åtminstone inte över en 20-årsperiod. Däremot har spannmålsarealen minskat med drygt en tredjedel över en 20-årsperiod. Även antalet grisar och mjölkkor uppvisar en tydlig neråtgående trend som kompenseras av ökad produktivitet. Slaktkycklingproduktionen bryter mot mönstret och har ungefär fördubblats sedan 1990.

Effekten på produktionsvolymerna av den ökade konkurrensen tycks alltså, med några undantag, vara måttliga. Däremot har det ökade konkurrenstrycket lett till att svenska jordbruksprodukter tappat marknadsandelar på hemmamarknaden. Inte minst märks detta på marknaden för kött, där importen svarat upp mot kraftigt ökad konsumtion av främst nöt- och fågelkött.

Även om produktionsvolymerna inte förändras särskilt mycket sker en snabb omvandling inom jordbruket, i riktning mot större företag. Många lantbrukare slutar att producera samtidigt som andra tar över marken eller investerar för utökad animalieproduktion. Exempelvis har antalet gårdar med mjölkkor halverats mellan 1995 och 2004 och två tredjedelar av antalet företag med grisar har försvunnit under samma period.

Också på den internationella marknaden pågår förändringar. De mest anmärkningsvärda förändringarna sedan 1995 är att USA halkat ner till en 14:e plats, från att ha varit den största nettoexportören 1995, och att Brasilien genom att fyrubbla nettoexporten gått från en 6:e plats till att vara den största nettoexportören. Bland nettoimportörerna är den mest tydliga förändringen

att Kina nästan fyrdubblat nettoimporten under perioden. Sveriges nettoimport av jordbruksvaror och livsmedel har ökat med ca 40 procent mellan 1995 och 2004.

Uppenbarligen pågår förändringar i såväl Sverige som omvärlden. Vilka förutsättningar har då svenskt lantbruk att på längre sikt klara konkurrensen från omvärlden? Kommer importerade jordbruksprodukter fortsätta att ta marknadsandelar i Sverige? Kommer låglöneländer att ta över produktionen? Eller har svenskt lantbruk goda framtidsutsikter? För att svara på detta krävs en djupare analys av det svenska lantbrukets internationella konkurrenskraft.

Material och metoder

Följande metoder används i projektet:

1. Genomgång av teoretisk litteratur inom området
2. Genomgång av andra internationella studier med huvudfokus på lantbrukssektorns konkurrenskraft
3. Analys av statistik över internationell handel och produktion för att ta fram olika mått på svenskt lantbruks konkurrenskraft samt analysera utvecklingen inom jordbrukssektorn globalt sett
4. Analys av Sveriges konkurrensposition generellt och på jordbruksområdet med hjälp av handelsteori, främst då med ett Heckscher-Ohlin perspektiv, och annan relevant teori
5. En ekonometrisk studie av faktorer som förklarar enskilda lantbruksföretags överlevnad och tillväxt, baserad på Lantbruksregistret.

Basen i projektet är litteraturstudier och analyser av statistiskt material. Litteraturstudierna avser både empiri och teori. Det statistiska materialet kommer huvudsakligen från Eurostat, SCB, Jordbruksverket, FAO, OECD, FN och Världsbanken.

Resultat

De viktigaste slutsatserna är att:

- Sveriges konkurrenskraft på jordbruksområdet är ganska svag
- Bland förädlade jordbruksprodukter har konkurrenskraften förbättrats sedan EU-medlemskapet, medan konkurrenskraften försvagats inom köttsektorn
- Höga produktionskostnader är det största problemet för svenskt lantbruk och orsaken till den relativt svaga konkurrenskraften
- Det är främst genom att arbeta med att sänka produktionskostnaderna som svenskt lantbruk kan stärka den internationella konkurrenskraften
- Strukturutveckling, kunskapsuppbyggnad och teknologiutveckling är viktiga för att sänka produktionskostnaderna

I den första delen av projektet analyseras svenskt lantbruks konkurrenskraft på EU-marknaden efter Sveriges EU-inträde. Jämfört med andra europeiska länder har Sverige komparativa nackdelar i jordbruks- och livsmedelssektorn som helhet. Därför leder EU-inträdet till att importen ökar. Trots att Sverige inte har komparativa fördelar i sektorn som helhet förbättras den svenska exportens konkurrenskraft på EU-marknaden. Det är de förädlade varorna som bidrar till

denna utveckling och bland enskilda förädlade varor som exempelvis skorpor, frysta ärter och margarin är konkurrenskraften god.

Den svenska produktionen av kött blir allt mindre konkurrenskraftig efter EU-inträdet. I synnerhet gäller detta för griskött. Mejerivarorna är något mer konkurrenskraftiga än köttvarorna och möjligheterna att specialisera sig på olika varianter förefaller vara större för dessa varor. Dock tycks inga större förändringar ha ägt rum i mejerisektorn 1995-2003. Spannmålsproduktionen och de förädlade spannmålsprodukterna ser betydligt mer konkurrenskraftiga ut än kött- och mejeriproduktionen och i denna varugrupp har exporten blivit mer inriktad på förädlade varor med relativt högt värde (per kilo).

En annan del i projektet analyserar enskilda jordbruksföretags överlevnad och tillväxt (med överlevnad menas att företaget inte läggs ned). Resultaten visar att unga och gamla tenderar att sluta som bönder i en större utsträckning än de som befinner sig mitt i livet. När det gäller tillväxttakt är det de unga lantbrukarna som investerar mest. Ett genomgående mönster i analysen är att närhet till ett ekonomiskt centrum begränsar jordbruksföretagens tillväxt. Huvudförklaringen till detta är sannolikt att lantbrukarna har flera alternativa inkomst- och investeringsmöjligheter i storstadsnära områden. Ytterligare en slutsats är att företagets tillväxt inom en viss driftsinriktning påverkas positivt av att jordbruket i kommunen är specialiserat på just den driftsinriktningen.

I den sista delen av projektet analyseras konkurrensförutsättningar och framtidsutsikter för svenskt lantbruk i ett internationellt perspektiv. Resultaten visar tydligt att svenskt lantbruk har problem med en hög kostnadsnivå. I detta avseende liknar Sverige övriga västeuropeiska länder, men de sammantagna produktionskostnaderna i Sverige tycks i många fall vara ännu högre än i grannländer som Danmark, Nederländerna och Tyskland. Utöver skillnader avseende klimat, regelverk och insatsvarupriser, som påverkar kostnadsnivån, finns också tecken på att svenska lantbrukare bygger onödigt dyrt.

Kostnadsnackdelarna kompenserar svenska och andra västeuropeiska lantbrukare delvis genom produktionsteknologi som minskar behovet av arbetskraft, genom effektiv produktion och genom att producera produkter av hög kvalitet. På hemmamarknaden har de också ett visst naturligt konkurrenskydd genom att kostnaden för att förflytta en produkt från en gård i ett lågkostnadsland till en svensk hamn som regel motsvarar några tiotals procent av produktpriset i Sverige.

Även om det finns faktorer som mildrar effekten av kostnadsnackdelarna, är det uppenbart att svenskt och västeuropeiskt lantbruk har svårigheter att hävda sig i den internationella konkurrensen. Produktionen har ökat kraftigt i många av de länder som kan producera till låg kostnad. Denna produktionsökning har dock inte lett till någon massiv utslagning av produktionen i högkostnadsländer, utan den har svarat upp mot en ökad efterfrågan på livsmedel. I detta sammanhang är det viktigt att notera att lågkostnadsländerna har begränsade möjligheter att öka sin produktion. Därför kommer även länder med något högre produktionskostnad att kunna konkurrera.

Resultaten pekar på att svensk jordbruksproduktion successivt kommer att krympa om svenskt lantbruk inte är tillräckligt framgångsrikt i arbetet med att sänka kostnaderna. Hur kan då produktionskostnaderna sänkas?

Teknologiutveckling och kunskapsuppbyggnad är de viktigaste sätten att tackla konkurrens från lågkostnadsländer. I detta perspektiv är satsningar på forskning och utveckling, utbildning samt kunskapsöverföring betydelsefulla. Genom teknologiutveckling kan effekten av t.ex. höga lönekostnader eller ett mindre förmånligt klimat mildras. Kunskapsuppbyggnad handlar i minst lika hög grad om att sprida befintlig kunskap som att ta fram ny.

Bland jordbruksföretagen går vägen mot lägre kostnader delvis via en strukturutveckling där driftiga lantbrukare med goda förutsättningar investerar och expanderar, medan de som inte uppnår tillräcklig lönsamhet lägger ned. En annan utveckling är att animalieproduktionen allt mer koncentreras till vissa regioner.

Fungerande konkurrens i alla delar av livsmedelskedjan är viktigt för lantbrukets utveckling, liksom goda förutsättningar för näringslivets utveckling generellt sett. Dessutom är det, mot bakgrund av den rikliga förekomsten av statliga ingrepp inom västeuropeiskt lantbruk, väsentligt att en avvägning mellan nytta och kostnad görs när olika regler och pålagor införs.

Diskussion

Erfarenheten från den sista delen av projektet är att det är kostnadsnivån som är både roten till och den viktigaste lösningen på svenskt lantbruks förhållandevis svaga konkurrensförmåga. Möjligen fokuserar svenskt lantbruk oproportionerligt mycket på intäktssidan, i form av avkastningsnivåer (per djur eller hektar), produktionskopplade stöd och att försöka få ut ett högre produktpris. Inte för att intäktssidan är oviktig, men med sänkta produktpriser, ökad internationell konkurrens och med allt mindre produktionskopplade stöd är den inte lika påverkbar. För områden som norra Norrland är det dock helt uppenbart att högre intäkter än världsmarknadspris är nödvändiga för lantbrukets existens.

Strukturuomvandlingen inom svenskt lantbruk kommer att fortgå och den är positiv för lantbrukets konkurrensförmåga. Även om nyinvesteringarna har vissa svårigheter att väga upp den (som regel småskaliga) animalieproduktion som läggs ned, är investeringsviljan bland unga lantbrukare ett gott tecken.

För de flesta produktionsgrenar är utsikterna till ökad produktion på nationell nivå inte särskilt stora, åtminstone inte för ögonblicket. Men om svenskt lantbruk klarar att hålla en kostnadsnivå som inte avviker alltför mycket från t.ex. Danmark och Tyskland (vilket inte förefaller vara ouppnåeligt) finns troligen heller ingen risk för våldsamma produktionsminskningar. De bördigare områdena i södra Sverige har förutsättningar för att kunna producera på en avreglerad marknad, även om det finns risk för att produktionen kan sjunka jämfört med dagsläget.

Något som kan vara värt att lyfta fram är att svenskt lantbruk inte bara konkurrerar med lantbruket i andra länder utan i hög grad också med andra sektorer inom landet. Lite förenklat kan man säga att går det dåligt för den övriga exportindustrin blir lantbruket mer konkurrenskraftigt på exportmarknaden. Verkligheten är emellertid den motsatta; många andra branscher inom

landet är konkurrenskraftiga på exportmarknaden Detta driver upp lönerna och priserna på många insatsvaror, samtidigt som det övriga näringslivet lockar till sig både arbetskraft och kapital från jordbrukssektorn.

Sammanfattningsvis har svenskt lantbruk ett tufft utgångsläge, men med ökad fokus på produktionskostnader och lönsamhet kan konkurrenskraften stärkas.

Publikationer och övrig resultatförmedling

1. Hammarlund, C. (2004). Det svenska jordbrukets konkurrenskraft efter EU-inträdet. SLI-rapport 2004:9, Livsmedelsekonomiska institutet, Lund.
2. Gullstrand, J. (2005). Who survives and grows after EU membership? The case of Swedish milk farmers. SLI-WP 2005:4, Livsmedelsekonomiska institutet, Lund.
3. Ekman, S. och Gullstrand, J. (2006). Lantbruket & konkurrenskraften. SLI-rapport 2006:4, Livsmedelsekonomiska institutet, Lund.

Ovanstående publikationer går att ladda ner eller beställa (kostnadsfritt) från Livsmedelsekonomiska institutets hemsida på www.sli.lu.se

Den första rapporten (Hammarlund, 2004) presenterades på LRF och på Jordbruksdepartementet i början av år 2005.

Resultat från den andra publikationen (vilka i populariserad form även inkluderats i den sista rapporten) har presenterats på SLU, Jordbruksverket och SNEE-konferensen i Mölle, samtliga under 2006.

Projektet samt resultat från de två första publikationerna presenterades i en artikel i Land Lantbruk den 10 februari 2006.

Den sista rapporten (Ekman & Gullstrand, 2006) är nyligen publicerad och kommer att presenteras på Jordbruksdepartementet i slutet av år 2006.

Arbetet med att sprida resultaten från projektet kommer att fortgå under resten av år 2006 och under 2007.